

Tõnis Saarts

Liana Roosmaa

Ühiskonnaõpetuse õpik gümnaasiumile

I osa

Väljaandja kinnitab õpiku vastavust kehtivale gümnaasiumi riiklikule õppekavale ning haridus- ja teadusministeeriumi poolt õppekirjandusele kehtestatud nõuetele.

Tõnis Saarts, Liana Roosmaa

Ühiskonnaõpetus, I osa. Gümnaasiumiõpik

Retsenseerinud Viivi Rohtla, Mare Oja

Toimetanud Tarvo Siilaberg

Keeletoimetaja Piret Pöldver

Kujundaja Heisi Väljak

Kaardid, skeemid: Heisi Väljak

Küsimused koostanud Sigrid Abiline

Mõistesõnastiku koostanud Ardi Siilaberg

Fotod ja illustratsioonid

Mauruse pildikogu, Shutterstock, Corbis, Wikimedia Commons,
Urmas Nemvalts (48, 50, 139, 173, 181, 184)

Allikad

Statistikaamet, Siseministeerium, Eurostat, Rahandusministeerium, Postimees, Õhtuleht, Wikipedia, International Telecommunications Union, CIA World Factbook, Freedom House, Äriregister, Vabariigi Valimiskomisjon, Eurobarometer, Riigikogu

Mauruse digiõppevara leiad TaskuTargast.

ISBN 978-9916-663-29-5

Autoriõigus: Maurus Kirjastus OÜ

Esmatrükk 2014. Kolmas, uuendatud kordustrükk 2022

Kõik õigused käesolevale väljaandele on seadusega kaitstud. Ilma autoriõiguse omaniku kirjaliku loata pole lubatud ühtki selle väljaande osa paljundada ei mehaaniliselt ega muul viisil.

Õpiku kasutajale

Kaheosaline ühiskonnaõpetuse õpik sisaldab rohkelt ülesandeid ja viiteid, mis suunavad õppijat iseseisvale uurimistööle ning avardavad silmaringi. Õpik on kujundatud ja illustreeritud ajakohaselt ning õpitulemuste saavutamist toetavalt.

Kujunduslikus mõttes on õpiku paarislehekülj üks tervik. Et luua tähenduslikke seoseid, on lehekülje servadele asetatud viiteid aimekirjandusele **1** ning erinevatele veebilehtedele **2**. Seejuures kehtib põhimõte, et info on kättesaadav asjakohastes ning mõttekates seostes ning tihti toetab ka ülesannete lahendamist.

Peatükid algavad sissejuhatava lõiguga **3**. Peatüki sisu puudutavad küsimused ja ülesanded **4** paiknevad teksti sees vastava teema juures. Sama kehtib ka arutelu-ülesannete **5** kohta. Olulisemad mõisted **6** on seletatud lahti lehekülje äärel. Teksti sees on mõistetele loodud näidete varal toetav kontekst. Mõistesõnastik paikneb õpiku lõpus. Mitmesugused lisamaterjalid on kättesaadavad õpikut toetavas e-keskkonnas.

Sisukord

I ÜHISKOND JA SELLE ARENG

- 1.1. Ühiskond ja selle ülesehitus 8
- 1.2. Kihistumine 16
- 1.3. Kihistumise teisi vorme ja tulemeid 24
- 1.4. Heaoluriik 32
- 1.5. Rahvus, rahvusvähemused ja rahvuslik kihistumine 40
- 1.5.a Sooline ja regionaalne kihistumine 50
- 1.6. Ühiskondlikud muutused 54
- 1.7. Ühiskondade moderniseerumine 60
- 1.8. Ajalooline taust – renessanss ja valgustus 68
- 1.9. Teadusrevolutsioon ja tehnika areng 74
- 1.10. Modernne ühiskond kui tööstusühiskond 80
- 1.11. Moderniseerumine – ühiskond ja rahvastik 86
- 1.12. Modernse ühiskonna kujunemine – riikluse areng 94
- 1.13. Eesti ühiskonna moderniseerumine 100
- 1.14. Modernse ühiskonna teisenemine ja käsitlused nüüdisaegsest ühiskonnast 108
- 1.15. Nüüdisaegne ühiskond: tehnoloogia, majandus ja tööelu 116
- 1.16. Nüüdisaegse ühiskonna kujunemine: ühiskond ja poliitika 124

II DEMOKRAATLIKU ÜHISKONNA VALITSEMINE

- 2.1. Ideoloogiad 134**
- 2.2. Poliitilised režiimid 142**
- 2.3. Demokraatia teoorias ja praktikas 152**
- 2.4. Erakonnad ja nende roll poliitilises süsteemis 158**
- 2.5. Erakonnasüsteemid 166**
- 2.6. Valimised, valimissüsteemid 174**
- 2.7. Kodanikud valijatena 182**
- 2.8. Riik ja kodakondsus 188**
- 2.9. Parlamendid ja nende funktsioonid 194**
- 2.10. Täidesaatev võim ja valitsemine kohalikul tasandil 200**
- 2.11. Kohtuvõim ja riigi kontroll 204**
- 2.12. Kodanikeühiskond 208**
- Mõistesõnastik 214**

Ühiskond ja selle areng

Ühiskond – inimeste kooslus, mille liikmeid ühendab ühtekuuluvustunne ja mis elab piiritletud territooriumil

Alustades ühiskonnaõpetuse kursust, tuleks kõigepealt küsida, mis on ühiskond ja millest ta koosneb. Vastus tundub enesestmõistetav – ühiskond koosneb inimestest. Ometi pole see nii lihtne. Ka teie klass ja kool koosnevad inimestest, kuid millegipärast neid ühiskonnaks ei nimetata. Ühiskond on märksa suurem ja laiem kui lihtsalt suvaline kogum inimesi.

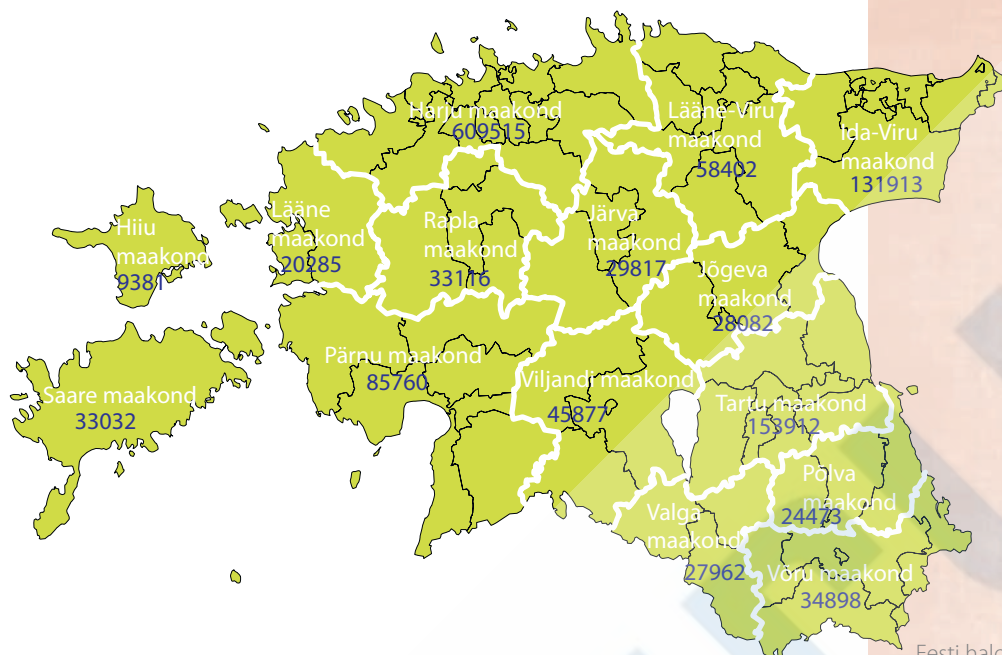
Mis on ühiskond?

Nagu ka sõna **ühiskond** ise ütleb, on selles midagi ühendavat, ühiste huvide nimel koos tegutsema panevat. See, mis ühiskonnaliikmeid ühendab, on ennekõike arusaam, et meil on midagi ühist – kultuur, väärtused või tulevikupüüdlused. Inimesed peavad ka kusagil elama, seega vajab ühiskond geograafilist territooriumit ehk maa-ala. Kuna ühiskonnad peavad ajalises mõõtnes kestma kauem kui vaid mõni aasta või üks põlvkond, siis tuleb välja arendada teatud viisid, tagamaks ühiskonna püsimise põlvest põlve. Teisisõnu tuleb tagada ühiskonna **jätkusuutlikkus**. Ühiskonna püsimiseks on kõige olulisem perekond, mis on vajalik laste sünniks ja selleks, et lapsed kannaksid edasi antud ühiskonnale omaseid ja kokkuliitvaid arusaamu ja väärtusi. Oma rolli mängib ka kool, mis lastele neid arusaamu ja väärtusi õpetab.

Niisiis saame eeltoodu põhjal ühiskonna olemuse kokkuvõtva definitsiooni: ühiskond on inimeste kooslus, mille liikmeid ühendab ühtekuuluvustunne ja mis elab piiritletud geograafilisel maa-alal. Ühiskonnad peavad tagama, et neid kooshoidev ühtsustunne ja väärtused kestaksid põlvest põlve ja ühiskond oleks tervikuna jätkusuutlik.

Kas Eesti ühiskond on ikka ühiskond või on tegu mingi muu inimkooslusega? Maakaardilt näeme, et esimene tingimus on täidetud: Eesti riigil on selgelt piiritletud territoorium. Kuigi Eesti on paljurahvuseline ühiskond ja siin elab ka neid, kes ei räägi eesti keelt emakeelena ega pea kohalikku kultuuri täielikult omaks, tunneb siiski valdav enamus Eestis elavatest

Eesti rahvaarv rahvuse järgi

	01.01.2014	01.01.2018	01.01.2021
Rahvused kokku	1 315 819	1 319 133	1 330 068
eestlased	911 207	905 677	914 896
venelased	334 050	328 864	322 700
muud rahvused	65 789	69 678	85 333
ukrainlased	22 951	23 310	27 254
valgevenelased	12 530	11 598	11 485
soomlased	7601	7635	8479
tatarlased	2034	1926	1937
lätlased	1911	2478	3572
poolakad	1682	1694	1745
juudid	2091	1950	1898
leedulased	1779	1928	2057
sakslased	1614	2178	2570
armeenlased	1527	1566	1599
aserbaidžaanlased	1012	1096	1408
rahvus teadmata	4773	14 914	7139

Eesti haldusjaotus
2022. aastal.

Eesti Statistikaamet

inimestest, et neil on teiste siin elavate inimestega midagi ühist ning soov Eesti ühiskonna arengusse panustada. Seega on täidetud ka teine tingimus. Kuigi Eestis on probleeme madala sündivusega, saame praegu siiski pidada meie ühiskonda jätkusuutlikuks ja eesti kultuuri eripäraseks, ning meid siduv ühtsus-tunne jääb kindlasti püsima kauemaks kui üheks inimpõlvaks.

Alates 1869. aastast on laulupidu sidunud eestlaste ühtsustunnet. Seda traditsiooni ei suutnud katkestada isegi Nõukogude okupatsioon.

Riik – poliitiline organisatsioon, mille tunnusteks on kindel territoorium, alaline elanikkond ja rahvusvaheliselt tunnustatud suveräänsus

Seega pole mingit kahtlust, et Eesti on omaette ühiskond, nagu seda on Soome, Ameerika Ühendriigid, Venemaa, Saksamaa jt.

Tihti peale räägitakse ühiskonnast ja riigist kui sünonüümidest. **Ometi pole riik ja ühiskond päris üks ja seesama.** Riigi all mõeldakse ennekõike erinevaid võimuinstitutsioone (valitsus, parlament, riiklikud ametiasutused jne), mis teostavad võimu ja juhivad ühiskondi. Ühiskonnaliikmetel võib olla riigivõimule vastanduvaid huvisid ning püüdlusi. Näiteks kui inimesed leiavad, et valitsuse tegevus ei vasta enam nende ootustele, võivad nad valida ametisse teised poliitikud või valitsuse kukuutada. Riik on ikkagi ühiskonna jaoks, mitte ühiskond riigi jaoks. Erinevus on ka see, et ühiskonnad jäävad, kuid riigivõim ja selle vormid võivad muutuda. Näiteks nägid eestlased 20. sajandi vältel vähemalt kümnet erinevat tüüpi riigivõimu (Nõukogude võim, demokraatlik vabariik, tsaarivõim jne), kuid eesti ühiskond jäi alles ja iga valitsusega seoses ei räägita täiesti uuest ühiskonnast.

Niisiis, kuigi tänapäeva maailmas riikide ja ühiskonna piirid enamasti ühtivad, ei tähenda see, et riik on sama, mis kogu ühiskond, ega ka seda, et riigivõimu püüdlused esindavad alati täiel määral kõigi ühiskonnaliikmete vajadusi ja huvisid. Nagu edaspidi näeme, võivad ühiskonnad valida väga erinevaid riigivorme ja valitsemise viise, mis nende vajadustele kõige paremini vastavad.

Samas ei tähenda see siiski, et ühiskond ja riik oleksid teineteisest täiesti lahus või pidevalt vaenujalal. Ilma riigita ja riigivõimuta on raske ette kujutada tänapäeva ühiskondade toimimist.

Ühiskond ja riik on omavahel seotud ja teineteisest sõltuvad, kuid nad pole üks ja seesama.

Riik on pigem poliitiline moodustis.

Ühiskond on pigem sotsiaalne kooslus.

Riik ja ühiskond on omavahel seotud ja kuigi tihtipeale nende piirid ühtivad, tuleb alati silmas pidada, et **riik ≠ ühiskond**. Riigi ja ühiskonna püüdlused, eesmärgid ja huvid ei pruugi alati kokku langeda.

1. Selgitage oma sõnadega ühiskonna mõistet ja selle toimimise eesmärki.
2. Arutlege, kuivõrd ühiskonna ja riigi mõisted kattuvad. Milles seisnevad erinevused?
3. Kas teie hinnangul praegune Eesti valitsus arvestab Eesti ühiskonna huve? Tooge näiteid.

Ühiskonna mitmekesisus ja sellega toimetulemine

Rääkides tänapäeva ühiskondadest, tuleb alati silmas pidada, et **ühiskonnad on mitmekesised ehk pluralistlikud**. Ühiskond koosneb väga erinevatest inimestest ja rühmadest, kellel on oma vajadused, vaated, väärtused, uskumused ning ka erinev jõukuse tase ja mõjukus ühiskonnaelus. Pole ühtegi ühiskonda, kus kõik inimesed mõtleksid alati kõigis küsimustes sarnaselt,

Pluralistlik ühiskond – mitmekesine ühiskond, mis koosneb erinevate vajaduste ja väärtuste ning ka erineva jõukuse tasemega inimestest

Sõjaväeparaadi jälgiv rahvahulk Põhja-Korea pealinnas Pyongyangis (2008).

Totalitaarne võim on alati sallimatu ühiskondliku pluralismi suhtes ning püüab allutada ühetao- lisele ja võimukulekale käitumisele.

Alusväärtus – universaalne püsiv hinnang, millel põhinevad isiku ülejäänud hinnangud ümbritsevale keskkonnale

oleksid ühesuguse rikkustasemega, samasuguste võimetega jne. Täiesti võrdset ja ühesuguselt mõtlevat ühiskonda on võimatu luua. Kuigi maailma ajaloos on üritatud seda teha – näiteks kommunistid Nõukogude Liidus või Hiinas –, on need katsed seni kõik läbi kukkunud.

Tõdemus, et ühiskonnad on mitmekesised ja seal valitsevad suured erinevused, näib minevat vastuollu eelpool toodud ühiskonna määratlusega, mis rõhutas, et ühiskonnaliikmetel peavad olema teatud ühised tõekspidamised. Pigem on ühiskonna püsimiseks tarvis, et **enamik ühiskonnaliikmeid jagab teatud alusväärtusi ja alustõekspidamisi**, mis laseb üksteist mõista ja vajadusel koos tegutseda. Näiteks enamik eestlasi on veendunud, et eesti kultuuri ja iseseisvuse püsimine on meie ühiskonna jaoks ülioluline. Samuti usutakse, et demokraatlik riigikorraldus on Eesti jaoks parim valitsusvorm. Need on meie alusväärtused ja tõekspidamised, mida enamik mõistab ja oluliseks peab, millel Eesti ühiskond seisab. Samas võib teistes ühiskonnaelu küsimustes kohata siin üsna erinevaid seisukohti – olgu need siis erakondlikud eelistused, arusaamad koolikorraldusest, maksupoliitikast, Eesti suhetest naaberriikidega vm.

Arvamuste lahknevust ei kohta me ainult inimeste, vaid ka erinevate ühiskonnarühmade vahel: eestlased ja mitte-eestlased, noored ja vanemaealised, jõukad ja vaesed jne.

Pluralistlikes ühiskondades on kõige tõsisem väljakutse **korraldada ühiskonda ja hallata mitmekesisust** nii, et see ei kahjustaks kellegi vabadusi ega ohustaks samal ajal ühiskonna koospüsimist ja jätkusuutlikkust. Demokraatlikes ühiskondades, näiteks Eestis, on muutunud normiks erinevuste tunnistamine ja nende üle avaliku arutelu pidamine.

1. Arutlege, miks peetakse kaasaegses demokraatlikus ühiskonnas pluralismi väärtuseks.
2. Kas pluralismi saab olla liiga palju?
3. Kas pluralism võib osutuda probleemiks? Kas pluralism võib ohustada ühiskonna stabiilsust? Tooge näiteid.

Teiseks on oluline tasakaalustada erinevaid huvisid – üks ühiskonnarühm ei tohi haarata täielikku võimutäiust ja teisi nurka suruda. Pigem tuleks lahknevate vaadete ja huvide korral leida erinevaid rühmi rahuldav kesktee. Ajalugu on näidanud, et kui

Süüria ülestõusnud 2013. aastal.
Süüria kodusõda puhkes 2011. aastal rahulolematusest diktatuur Bashar al-Assadi ja tema klanniga. Paari aastaga paisus konflikt veriseks arveteklaarimiseks, kus osalevad kõik riigi etnilised rühmad.

üks rühm üritab kõik hüved ja kogu võimu endale haarata, lõpeb see tavaliselt väga tõsise konfliktiga, mis võib viia ka kodusõja või revolutsioonini.

Kolmandaks, tunnistades, et ühiskonnaliikmed on erinevad, on oluline leida teatud **ühisosa** ja tugevdada ühiskonda koostehoidvaid alusväärtusi. Tulles tagasi Eesti näite juurde – kuigi eesti- ja venekeelsed inimesed mõtlevad paljudes ühiskonnalelu küsimustes erinevalt, peaksime liikuma selles suunas, et mõlema rahvusrühma esindajad toetavad Eestit kui demokraatlikku riiki, mille peamiseks eesmärgiks on eesti keele ja kultuuri säilitamine. Kui mõlemad rahvusrühmad jagavad neid Eesti ühiskonna püsimiseks hädavajalikke alusväärtusi, võib teineteisele läheneda ja koos edasi liikuda.

Kõikumatus usus ja vanakumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, [...] mis peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade [...].
Eesti Vabariigi põhiseaduse sissejuhatus

1. Mis on teie meelest Eesti ühiskonna alusväärtused? Millistes küsimustes valitsevad suurimad erimeelsused?
2. Meenutage ajalootunnis õpitut. Milliste vahenditega püüti Nõukogude Liidus kujundada ühtmoodi mõtlevat ühiskonda? Mil määral see õnnestus? Kuivõrd on see õnnestunud teistes diktatuuririikides ajaloos ja tänapäeval (nt Põhja-Koreas)?
3. Kuidas on võimalik säilitada pluralismi tingimustes demokraatlikku ühiskonda?

Ühiskonna sotsiaalne ja demograafiline koostis

Kõige parema pildi sellest, kui pluralistlik ja mitmekesine on ühiskond, saame, kui vaatame **ühiskonna sotsiaalset ja demograafilist koostist**. Küllap oled ühiskonnageograafia tundides juba

Demograafilised tunnused – inimese bioloogilise käitumisega (nt sugu, vanus), elukohavaliku või rahvusliku kuuluvusega seotud tunnused

Sotsiaalsed tunnused – inimese ühiskondlikku positsiooni määratlevad tunnused (nt haridustase, ametirühm)

Uurige Eesti rahvastiku demograafiliste andmete kohta Statistikaameti kodulehelt (www.stat.ee).

Eesti rahvastiku sooline jaotus, 2021.
Eesti Statistikaamet

Sotsiaal-demograafiline profiil – demograafiliste ja sotsiaalsete tunnuste kogum, mis iseloomustab konkreetset inimest või inimrühma

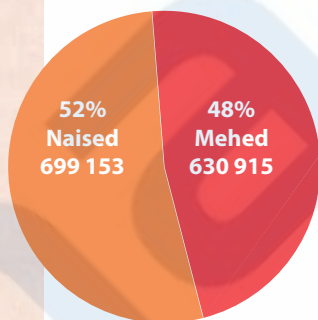
õppinud, et ühiskond koosneb väga erinevatest sotsiaalsetest ja demograafilistest rühmadest: mehed ja naised, erinevatesse vanuserühmadesse kuuluvad inimesed, linnade ja maapiirkondade elanikud, erinevad ametirühmad (nt töölised, spetsialistid jt), erineva jõukusastmega inimesed jne. Ühiskonnaõpetuses on oluline mõista, et tulenevalt sotsiaalsetest ja demograafilistest tunnustest on inimestel ja erinevatel ühiskonnarühmadel oma sotsiaaldemograafiline profiil või taust. Sotsiaaldemograafiline profiil on kogum sotsiaalseid ja demograafilisi tunnuseid, mis iseloomustab konkreetset inimest või inimrühma. Kõige tähtsamad sotsiaaldemograafilised ühiskonnateaduslikes analüüsides kasutatavad tunnused võib jaotada järgnevalt.

Demograafilised tunnused

- sugu
- vanus
- rahvus
- perekonnaseis
- elukoht (nt maa, linn)

Sotsiaalsed tunnused

- haridustase (alg-, kesk- või kõrgharidus)
- ametirühm (nt oskus-tööline, tööline, ametnik, spetsialist, juht jne)
- klass (alam-, kesk- või kõrgklass)
- hõivestaatus (töötu, pensionär, õpilane, töötav inimene)

Demograafilised tunnused on enamasti seotud inimeste loomuliku bioloogilise käitumisega – inimesed sünnivad kas meeste või naistena, vananevad, abielluvad – või siis nende elukohavaliku või rahvusliku kuuluvusega. Sotsiaalsed tunnused aga määravad inimese positsiooni ühiskonnas – kui lugupeetud, haritud või varanduslikult kindlustatud ta on.

Ühiskonnaõpetuses on tähtis mõista, et erineva sotsiaalse ja demograafilise taustaga inimestel on erinevad huvid, vajadused, arusaamad ja arvamused ühiskonnaelu kohta. Näiteks teie kuulute õpilaste hulka, mistõttu teie maailmapilt, vajadused, huvid ja tõekspidamised on ilmselt oluliselt erinevad vanavanemate omadest. Ühiskonnateaduslike uuringutega on võimalik kindlaks teha, mida erinevatesse ühiskonnarühmadesse kuuluvad liikmed keskmiselt mingist küsimusest arvavad.

Näited erinevate sotsiaalse ja demograafilise taustaga inimeste võimalikest vaadetest ühiskonnaelule.

	Umbes 30-aastane keskklassi kuuluv kõrgharidusega ettevõtja Tallinnast, rahvuselt eestlane, mees	Umbes 65-aastane pensionär väikelinnast, keskharidus, rahvuselt eestlane, naine
Peamine igapäevaeluline vajadus	Võimalikult kasumlikult ettevõtlust edendada	Püüda pensioniga hakkama saada
Kuidas peaks riigis olema korraldatud maksudega seonduv?	Maksud olgu madalad ja ettevõtjatele soodsad	Maksud võiksid olla kõrged (eriti rikastel), seeläbi saaks riik tõsta pensione
Kellele peaks riik pakkuma rohkem toetusi, abirahasid, pensione?	Võimalikult vähestele, sest igaüks peaks ise suutma endaga toime tulla ja olema ise ettevõtlik	Võimalikult paljudele ja eriti pensionäridele, et nad saaksid edukalt endaga toime tulla
Väärtused	Pigem liberaalsed – ühiskond ei peaks inimeste eluvalikuid liialt piirama ning igaühel peaks olema võimalus valida oma elustiili ja elada nii nagu ta soovib	Pigem konservatiivsed – ühiskonnas peaks valitsema kord ning liigne vabadus on kahjulik, kuna ohustab ühiskonna ühtsust ja õonestab neid väärtusi, millel meie ühiskond ja rahvusriiklus praegu põhinevad
Millist erakonda toetab?	Töenäoliselt paremerakondi (nt Reformierakonda)	Töenäoliselt Keskerakonda või EKREt
Milliseid ajalehti põhiliselt loeb?	Äripäev, Postimees	Maaleht, Õhtuleht

Kas Eesti ühiskonna jaoks oleks tervikuna pigem positiivne või negatiivne, kui tuleks võimule valitsus, mis seisab ainult noorte ja ettevõtlike huvide eest?

Kuna ühiskond on väga mitmekesine, peavad võimulolijad (poliitikud) leidma viise, kuidas huvisid tasakaalustada ja lepitada nii, et ühiskonnas ei tekiks ületamatuid konflikte. Seega on mõeldamatu, et valitsus ajab poliitikat, mis on kasulik näiteks vaid pensionäridele ega arvesta ettevõtjate huvidega, või siis vastupidi. Pigem peavad poliitikud leidma kesktee, kus mõlemad rühmad oleksid enam-vähem rahul.

1. Kuidas on võimalik teada saada erinevate sotsiaalsete ja demograafiliste rühmade arvamusi ja vajadusi?
2. Kas teie hinnangul praegune valitsus arvestab piisavalt erinevate ühiskonnarühmade huve? Kelle huve arvestatakse teie meelest kõige rohkem, kelle huve eiratakse?

1.2.

SOTSIAALNE KIHISTUMINE

Sotsiaalne kihistumine – ühiskonnaliikmete erinev ligipääs ühiskonna toodetud hüvedele ja jõukusele

Kuna ühiskonnad on mitmekesised, kohtame seal ka väga erineva jõukustaseme, positsiooni, haridustaseme, oskuste, teadmiste ning mõjukusega inimesi. Siit tulenebki üks ühiskonnaõpetuse põhimõisteid, mida järgnevalt põhjalikumalt vaatleme – sotsiaalne ehk ühiskondlik kihistumine. **Sotsiaalne kihistumine** avaldub ühiskonnaliikmete erinevas ligipääsus ühiskonna toodetud hüvedele, ennekõike jõukusele, millest tingituna on inimestel erinevad võimalused oma elu edendada ja erinev positsioon ning lugupeetavus ühiskonnaelus.

Kuidas väljendub sotsiaalne kihistumine?

Sotsiaalne kihistumine ühiskondades võib avalduda väga erinevates mõõtmetes. Kui räägime varanduslikust kihistumisest, on kõne all ennekõike **sotsiaalsed klassid**. Vaadeldes elustiilist ja lugupeetavusest tulenevaid erinevusi, kõneleme kihistumisest **staatusrühmade** tasandil. Kui üritame vaadelda mingite ühiskonnarühmade mõjukust ühiskonnaelu erinevatel tasanditel, räägime ühiskonna jaotumisest **eliidiks ja massiks**.

Inimese elustiil peegeldab seda, mida ta oluliseks peab ehk tema väärtushinnanguid.

Kihistumine ühiskonnaelu tasanditel

Sooline kihistumine – erinevused meeste ja naiste vahel seotud ühiskondliku positsiooni ja majanduslike võimalustega.

Rahvuslik või rassiline kihistumine – seotud eri rahvustesse ja rassidesse kuuluvate inimeste majanduslike võimaluste ja erineva positsiooniga ühiskonnaelus.

Regionaalne kihistumine – lähtuvalt elukohast sõltuvad inimeste majanduslikud võimalused ning ligipääs teenustele ja hüvedele (nt haridusele).

Kõiki neid erinevaid kihistumise mõõtmeid ja avaldumisvorme üritame järgnevalt ka lühidalt selgitada ja tuua sinna juurde illustreerivaid näiteid ennekõike Eesti ühiskonnast.

1. Nimetage tunnuseid, mille alusel saab määratleda ühiskonna kihistumist.
2. Mille alusel eristatakse sotsiaalseid klasse?

Sotsiaalne klass ja varanduslik kihistumine

Varanduslik kihistumine on erinevatest kihistumise mõõtmetest kõige olulisem, kuna majanduslike võimaluste nappus raskendab ka teistest ühiskonnahüvedest osasaamist – sellest sõltuvad haridus, kaupade ja teenuste tarbimine, lugupeetus jms.

Lähtuvalt majanduslikest võimalustest ja jõukusest jaotuvad tänapäeva ühiskonnad **sotsiaalseteks klassideks**. Sotsiaalne klass määrab inimese positsiooni ühiskondlikul redelil lähtuvalt tema jõukusest. Enamasti eristatakse tänapäeva ühiskondades kolme klassi: alamklass, keskklass ja kõrgklass.

Sotsiaalne klass – inimrühm, kuhu kuuluvad ühesuguse ühiskondliku positsiooni ja jõukuse tasemega inimesed

Kõrgklass – inimrühm, kuhu kuuluvad kõrge sissetulekuga ja kõrge ühiskondliku staatusega inimesed

Keskclass – inimrühm, kuhu kuuluvad hea erialase kvalifikatsiooni ja keskmise sissetulekuga inimesed

Alamklass – väikse sissetulekuga või vaesuses elavad inimesed

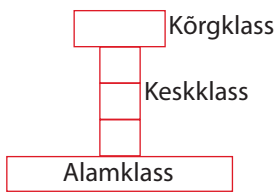
Kõrgklassi kuulub kõige jõukam ühiskonna osa, kellel on keskmisest märgatavalt kõrgem sissetulek ja hea haridus ning kes saab endale tihti lubada üsna luksuslikku elustiili – reisi- mine, kallid autod, jahid, luksuslikud majad jne. Eestis kuuluvad kõrgklassi suurettevõtjad ja ettevõtete tippjuhid, samuti mitmed kõrgepalgalised riigisektori ametnikud ja ka riigikogu liikmed. Suurem osa Eesti kõrgklassi esindajaist elab Tallinnas, selle ümbruses või suuremates linnades. Eesti kõrgklassi kuuluvad enamasti mehed ja eestlased, naiste ja mitte-eestlaste osakaal on selles ühiskonnakihiis väga väike.

Keskklassi kuuluvad keskmise sissetulekuga ühiskonna- liikmed, kellel on enamasti kõrgem haridus ja hea erialane kvalifikatsioon. Eesti keskklassi esindajad töötavad erinevatel aladel spetsialistidena – näiteks arstid, kohtunikud, juristid, teadlased, IT-spetsialistid, õpetajad jne – või on keskastme- juhid, ametnikud või väikeettevõtjad. Keskklassi kuuluvad ka mõned heade kutseoskustega ja võrdlemisi kõrge palgaga oskustöölised, näiteks väljaõppinud spetsialistid erinevatelt elualadelt. Enamasti saavad keskklassi esindajad oma sisse- tulekutega lubada elustiili, mis pole luksuslik, kuid on suhte- liselt hea, võimaldades aeg-ajalt reisimist ja kultuuritarbimist – käia teatris, osta raamatuid jne. Eestis on keskklassi majan- duslikud võimalused enamasti piiratumad kui arenenud Lääne- Euroopa riikides ja Põhjamaades (nt Rootsis). Keskclass on lai mõiste. Näiteks paigutavad õpetajate ja paljude riigiametnike majanduslikud võimalused nad Eestis pigem keskklassi ja alamklassi piiri peale (madalam keskclass), kui samas arstid ja juristid kuuluvad oma sissetulekute poolest keskklassi üle- misse ossa ehk ülemisse keskklassi.

Alamklassi kuuluvate inimeste sissetulekud on keskmisest veelgi madalamad ja osa neist elab juba täielikus vaesuses. Neil on tihti raske ots otsaga kokku tulla, mistõttu jääb võrdlemisi vähe raha muuks kui toiduks ja eluasemekuludeks, st üüri, vee, kütte ja elektri maksmiseks. Eestis kuuluvad alamklassi ena- masti pensionärid (siiski mitte kõik pensionärid), madalapalga- lised lihttöölised ja teenindustöötajad, kelle amet ei vaja erilist haridust ja erialast ettevalmistust. Alamklassi kõige alumisse ossa kuuluvad inimesed, kellel pole üldse püsivat sissetulekut või isegi püsivat elukohta: töötud ja ka kodutud, kes elavadki ainult riigi antud sotsiaalselt.

Teades, millised on nende kolme klassi osakaalud ja proportsioonid ühiskonnas, saame kindlaks teha, millist tüüpi ühiskonnaga on tegu. Järgneval joonisel on toodud kolm peamist ühiskondliku kihistumise mudelit.

Kihistumise mudelid

Kihistumise mudel A.
Keskaegne ja vara-
uusaegne ühiskond.

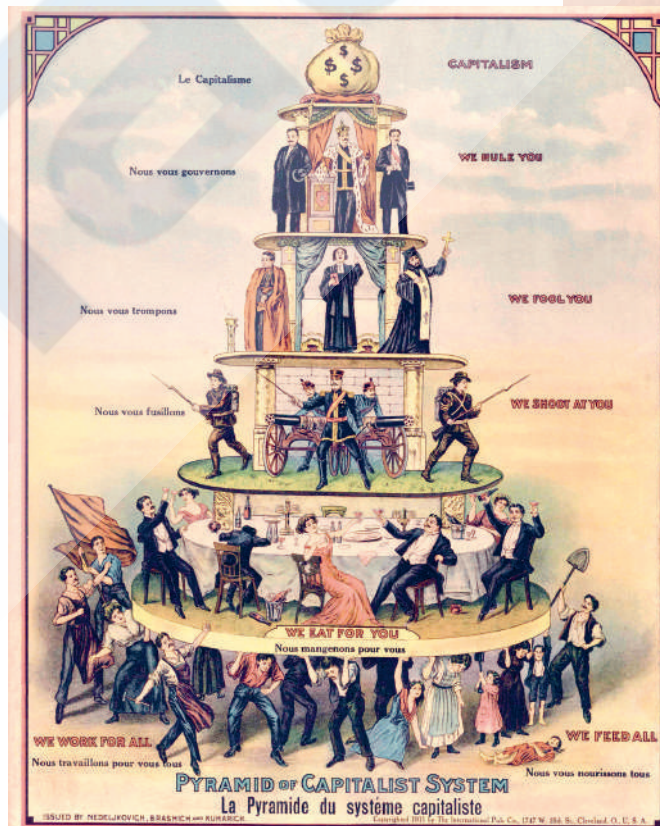
Kihistumise mudel B.
Varakapitalistlik ühiskond,
tänapäeva arengumaade
ühiskonnad.

Kihistumise mudel C.
Tänapäeva arenenud
ühiskonnad.

Esimese mudeli (A) puhul valitseb ühiskonda väikesearvuline rikas eliit, enamasti aadlikud ja rikkad linnakodanikud, keskklass on üsna nõrk ning valdav enamus ühiskonnast elab vaesuses – talupojad ja vaesed linnakodanikud. Umbes seesugust ühiskonnamudelit võisime kohata Eestis keskajal ja isegi veel 19. sajandi alguses, kui valitsev kiht koosnes baltisaksa aadelkonnast ja rikkastest saksa soost linnakodanikest, valdava osa ühiskonnast moodustasid vaesed eestlasest talupojad.

Karikatuur 1911. aastast kritiseerib nn tööjaotust toonases kapitalistlikus Lääne ühiskonnas.

Teine kihistumise mudel (B) oli iseloomulik varakapitalistlikele ühiskondadele 19. sajandil ja 20. sajandi alguses, kus keskklassi osakaal küll märgatavalt tõusis, kuid endiselt kuulus suur osa ühiskonnaliikmetest pigem alamklassi – selle moodustasid töölised ja tööliklass. Varanduslikud lõhed olid ühiskonna tasandil endiselt üsna suured. Seesugust ühiskondliku kihistumise pilti võime kohata ka tänapäeval mitmetes arengumaades, näiteks Ladina-Ameerikas või isegi mõnedes Ida-Euroopa riikides.

Kolmas kihistumise mudel (C) iseloomustab tänapäeva kõrgelt arenenud ühiskondi, nagu näiteks Põhjamaid ja Lääne-Euroopa riike.

1. **Iseloomustage tänapäeva Eesti keskklassi elustiili. Mille poolest erineb see Lääne-Euroopa ja Põhjamaade keskklassi omast? Mis on erinevuste põhjuseks?**
2. **Arutlege, kas ja kuidas muudab üldine majandusliku heaolu kasv sotsiaalsete klasside proportsioone.**

Sotsiaalne mobiilsus

Kuidas on siiski võimalik, et arengu käigus võivad ühiskonna kihistumise mudelid nii põhjalikult teiseneda? Kuidas saab varandusliku kihistumise määr ühiskondades nii oluliselt väheneda ja keskklassi osakaal nii märgatavalt tõusta?

Neile küsimustele vastamiseks tuleb tagasi pöörduda sotsiaalse klassi olemuse juurde. Nimelt sotsiaalse klassi mõiste puhul on oluline meelde jätta, et

1. ühiskondlik jaotus klassideks põhineb ennekõike majanduslikel alustel ehk inimeste jõukustasemel. Kuigi muud kihistumisega seotud mõõtmised, nagu lugupeetavus, haritus, rahvuslik kuulumine jne võivad olla inimeste jõukustasemega seotud, ei ole nad iseseisvalt klassideks jaotamise aluseks;
2. klasside piirid ja inimeste kuulumine klassidesse pole jäik ja ette määratud. Teisisõnu, inimesed erinevatest klassidest võivad üksteisega abielluda, suhelda, õppida samades koolides ning kõige tähtsam – varandusliku jõukuse muutudes on võimalik liikuda ühest klassist teise.